

De 12 eksemplarer af speciedaler 1572 i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling

Af Michael Märcher

I forlængelse af artiklen¹ om speciedaleren produceret i København 1572 på siderne 69-83 i dette blad præsenteres her de 12 eksemplarer (tabel 1) i den systematiske hovedsamling i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.

Erhvervelsen af de 12 eksemplarer er på nydelig vis fordelt kronologisk, således at fire var i samlingen før 1740, fire kom i midten af 1800-tallet, og de sidste fire blev erhvervet i løbet af de første to tredjedele af 1900-tallet. I 1737² var der tre stykker i samlingen, og yderligere to kom til, da kongen i 1739 erhvervede højesteretsassessor Niels Foss' (1670-1751) store møntsamling på cirka 5.000 stykker. Det var en meget omfattende erhvervelse, der tilsyneladende mere end fordoblede samlingens beholdninger af nyere tids mønter.

I inventaret fra 1739-40³ over samlingen efter indlæmmelsen af Foss' samling anføres kun fire mønter – alle med forskellige kombinationer af indskrifter inkl. skilletegn – og de to fra Foss er til stede, så en af de tre ældre mønter må (som dublet) være udgået fra samlingen 1739-40. De formentlig samme fire mønter udgjorde også samlingens bestand, da Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i Den Kgl. Samling udkom i København 1791. To af mønterne er illustreret deri. Der kan eventuelt være foretaget ombytninger mellem 1739-40 og udarbejdelsen af Beskrivelsen, men intet tyder derpå. Desuden passer beskrivelserne af mønterne i de to kataloger godt med hinanden.

Som vanligt ved en serie af større dansk-norske mønter fra nyere tid i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling er der mønter fra den helt gamle kongelige samling (nr. 5 og 7), Foss's samling (nr. 9 og 11), Devegges samling (nr. 1 og 6) og Ernsts samling (nr. 10). Det er desuden typisk, at flere køb og bytteforretninger fra midten af 1800-tallet til midten af 1900-tallet er repræsenteret. Ofte drejer det sig om auktioner over betydelige samlinger som f.eks. J. Wilckes (nr. 8) samt forretninger med kendte handlende som f.eks. E.H. Kirchhoff (nr. 2 og 12). Ingen af de 12 mønter har kendt fundproveniens. Hvis enkelte oprindeligt kommer fra fund, så må det være ret gamle fund. De fleste af de 12 mønter har nok cirkuleret et pænt stykke tid, og er derefter endt i samlinger.

1 Sven Aagaard & Michael Märcher: Frederik II's speciedaler 1572 – udmøntning, baggrund og formål, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2017, s. 69-83. Tak til Frank Pedersen for at have fotograferet de 12 eksemplarer for adskillige år siden.

2 Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, håndskrift XVII B 5: Fortegnelse over de Mynter og Medailler, som forefandtes i det Kongl. Kunstskammer i Kiøbenhavn i 1737.

3 Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, håndskrift XVII B 7: Hielmstiernes på latin affattede katalog efter indlæmmelsen af Foss' samling 1739-40.

Nr 1

Nr 2

Nr 3

Nr 4

Nr 5

Nr 6

Nr 7

Nr 8

Nr 9

Nr 10

Nr 11

Nr 12

Nr.	Stempelkombination ⁴	Vægt (g.)	Inventarnummer ⁵	Proveniens og bemærkninger ⁶
1	F1/B1	28,76	RP 471.33	Fra Ole Devegges samling ⁷ , nr. 361
2	F3/B1	29,25	BP 1515	Tilbyttet (reelt købt) 1902-03 af mønthandler E.H. Kirchhoff, som for 25 ⁸ mønter fik 344 kroner 30 øre af bytningskassen. Blandt de 25 mønter var to stk. speciedaler 1572, vurderet til 38 kroner per stk.
3	F3/B3	28,85	BP 351	Tilbyttet i 1855 fra kancelliråd Bech ⁹ sammen med portugisisk 500 reis 1854 og 100 reis 1855. Bech fik i bytte Christian IV ½ speciedaler 1623 og Christian V 1 speciedaler 1670.
4	F3/B4	29,02	BP 92	Tilbyttet 1844 fra en veksler (intet navn angivet i BP) sammen med 50-100 ret forskellige mønter, primært fra 1600-1800-tallet. ¹⁰
5	F3/B5	29,06	RP 958.1	Erhvervet før udarbejdelsen af inventar fra 1737 ¹¹ . Publiceret i Beskrivelsen af 1791 (B 113).
6	F3/B6	28,92	RP 471.32	Fra Ole Devegges samling, nr. 362
7	F4/B9	29,08	RP 429	Erhvervet før udarbejdelsen af inventar fra 1737. Publiceret i Beskrivelsen af 1791 (B 112).
8	F4/B12	28,96	KP 2026	Købt 1946 på auktion over J. Wilckes samling ¹² , nr. 122. Med kontramarkering. ¹³
9	F6/B17	29,15	RP 428	Erhvervet 1739 ved købet af Foss' samling ¹⁴ , nr. 62. Publiceret og illustreret i Beskrivelsen af 1791 (B 110).
10	F6/B21	28,92	GP 2890.317	Var blandt de ca. 10.402 genstande, som samlingen i 1964 testamentarisk modtog som gave fra Axel Ernst (1891-1964).
11	F7/B23	29,02	RP 959.1	Erhvervet 1739 ved købet af Foss' samling, nr. 61. Publiceret og illustreret i Beskrivelsen af 1791 (B 111).
12	F8/B22	28,88	BP 1515	Som nr. 2

Tabel 1: Eksemplarer i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling.

4 Se artiklen nævnt i note 1.

5 BP = Bytteprotokol; GP = Gaveprotokol; KP = Købsprotokol; RP = Retroprotokol.

6 Mønternes stempelstilling forekommer generelt at være tilfældig.

7 *O. Devegge's Mønt- og Medaille-Samling. II. Indeholdende Mønterne af den senere Middelalder og Skandinaviens Mønter fra den nyere Tid*, København 1867. Ang. Devegges gave til KMMS, se Michael Märcher: "hvad endnu er skeet er mere for Publikum end for Videnskaben" – Det Kongelige Mynt- og Medaille-Cabinet 1832-42, *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 2003-2005, 2008, 167-227, s. 199f.

8 Foruden de to speciedalere fra 1572 var mønterne: Christian V: dansk krone 1673 (to stk.), 1682 og 1685, norsk krone 1673 (to stk.), 1689, 1693 og 1694 (to stk.) og krone 1699 med randskrift; Frederik V speciedaler 1767; Hamborg 2 dukat 1725, Steiermark speciedaler 1621 og 1641 samt seks 1 speciedalere, en 2 speciedaler (uden år) og en 3 speciedaler (uden år) fra Tyrol. Sidstnævnte var efter de to danske speciedalere fra 1572 den dyreste mønt med en vurdering på 37 kroner.

9 Formentlig storsamlaren C.F. Bech (1817-1905).

10 Veksleren fik fem mindre mønter samt først og fremmest en guld- og en sølvmedalje for Sorø Akademis førstepræmie. Medaljerne var beskadiget ved akademiets brand (1813) og kunne derfor ikke bruges til uddeling. 1 speciedaleren er udstillet på Nationalmuseet i rum 115 (Danmarks Middelalder Renæssance, Byliv og dagligdag 1530-1660).

11 Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, håndskrift XVII B 5: Fortegnelse over de Mynter og Medailler, som forefandt i det Kongl. Kunstskammer i Kiøbenhavn i 1737.

12 Chr. Hee's Eftf.: *En Numismatisk Samling tilhørende Departementchef Dr. Polit J. Wilcke*, 3. Del: Danmark og Norge, Auktion Fredag den 3. Maj og Lørdag den 4. Maj kl. 13, 1946, København 1946.

13 Se auktion over F.P. Ridiger's samling i *Numismatisk Forenings Medlems-Blad*, 1923, s. 15, nr. 124 og J. Wilcke: Danske mønter med fremmed kontramærke, *Numismatisk Forenings Medlems-Blad*, 1923, s. 116-119.

14 Nationalmuseet, Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, håndskrift XVII B 7: Katalog over Niels Foss' samling I-II, erhvervet 1739.